

ଉତ୍କଳୀୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅବଦାନ : ଏକ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟି

ବାବୁଲୁ ପଧାନ

ଗବେଷକ, ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ ଫକୀର ମୋହନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ବାଲେଶ୍ୱର

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର :

ଓଡ଼ିଶା ଏକ ପୁରାତନ ସଂସ୍କୃତିର ଧାମା । ଏଠାର ଶିକ୍ଷା, କଳା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ବିକାଶ ପାଇଛି । ଏହି ଉତ୍କଳ ଭୂମିର ଏକ ମହାନ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ମହାରାଜା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେଓ । ସେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରେମୀ, କଳାପ୍ରେମୀ ଓ ସଂସ୍କୃତିକ ରକ୍ଷକ ଭାବେ ପରିଚିତ । ତାଙ୍କର ଶାସନକାଳରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲା ଏବଂ ସାରା ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିରେ ଅତୁଟପୂର୍ବ ଉନ୍ନତି କରିଥିଲା । ମହାରାଜା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିକ ଐତିହ୍ୟର ଏକ ଅମର ଅଧ୍ୟାୟ । ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ନେତୃତ୍ୱ, ଦୂରଦର୍ଶିତା ଓ ଶିକ୍ଷା ଓ କଳା ପ୍ରତି ଭଲପାଇବା ଆଜି ଓଡ଼ିଶାକୁ ଗର୍ବିତ କରିଥାଏ । ତାଙ୍କ ଅବଦାନ କେବଳ ଏକ ରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ସାରା ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ଗୌରବର ବିଷୟ । ସେହି ମହାନ ପୁରୁଷ ଉତ୍କଳୀୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଯେଉଁ ସବୁ ଅବଦାନ ପ୍ରଦାନ କରିଯାଇଛନ୍ତି ତାହାର ଆକଳନ କରିବା ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ : ଉତ୍କଳୀୟ ଶିକ୍ଷା, ସଂସ୍କୃତି, ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ, ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ଜାତୀୟବାଦୀ, ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଶାସନ

ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ଭଞ୍ଜବଂଶ-

ଚିରତଞ୍ଜଳୀ, ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳା, ତପୋଭୂମି, ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଉତ୍କଳ ଭୂଖଣ୍ଡର ଏକ ଐତିହ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଗୌରବାବହ ଜିଲ୍ଲା ହେଉଛି ମୟୂରଭଞ୍ଜ । ଅରଣ୍ୟ-ପର୍ବତ – ପରିବେଷ୍ଟିତ, ପ୍ରାକୃତିକ ସୁଷମା ମଣ୍ଡିତ, ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓଡ଼ିଶାର ମାନଚିତ୍ରରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନର ଅଧିକାରୀ । ଏହି ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲା ଅତୀତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟ ମାନଙ୍କରେ ଏକ ବୃହତ୍ତମ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ଭଞ୍ଜ ସ୍ମୃତି ବୋଲା ପ୍ରକୃତିର ଗନ୍ତାଘର, ପୁଣ୍ୟ ତୋୟା ନଦନଦୀ,

ଗିରି ଝରଣାରେ ନିନାଦିତ ଏହି ମୟୂରଭଞ୍ଜ ରାଜ୍ୟ ଗଠିତ ହେବା ବହୁ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ, ଏହା ଉତ୍ତର କଳିଙ୍ଗ ବା ଉତ୍କଳ ଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱର ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ମେଦିନୀ ପୁରର କେତେ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ସେତେବେଳର ଉତ୍କଳ ଦେଶ ଗଠିତ ହୋଇ ଥିଲା । ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଆଲୋଚ୍ୟ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଭୂମିରେ ପ୍ରସ୍ତର, ତାମ୍ର ଏବଂ ଲୌହ ଯୁଗର ସଭ୍ୟତା ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ଐତିହାସିକ ଅଧ୍ୟୟନରୁ । ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରୁ ଅଦ୍ୟାବଧି ଏହି ପୁଣ୍ୟଭୂମିରେ ସଭ୍ୟତାର ରଥଚକ ଘୋର ଘର୍ଘର ନାଦରେ ଆଗେଇ ଚାଲିଛି । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ

ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ମଣିବା ପୂର୍ବରୁ – ପୂର୍ବରେ ମେଦିନୀପୁର ଏବଂ ବାଲେଶ୍ଵର ,ପଶ୍ଚିମରେ ସିଂହଭୂମି ଏବଂ କେନ୍ଦୁଝର ,ଦକ୍ଷିଣରେ କେନ୍ଦୁଝର ,ନୀଳଗିରି ଓ ବାଲେଶ୍ଵର,ଉତ୍ତରରେ ସଢ଼େଇକଳା, ମେଦିନୀପୁର ସିଂହଭୂମି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ସୀମାଥିଲା । କାଳର କରାଳ ଗତିରେ, ସମୟର ଉତ୍ଥାନ ପତନ ଭିତରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ କେତେବେଳେ ନିଜର କଳେବରକୁ ବୃଦ୍ଧି କରି ଉପିତ ହୋଇଥିଲା ତ ପୁଣି କେବେ ଏହାର ପତନ ଘଟିଥିଲା । ପୂର୍ବର ସେ ବିଶାଳ ଗଢ଼ଜାତ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ୧୯୪୯ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଜିଲ୍ଲା ଭାବରେ ପରିଗଣିତ ହେଲା । ଯାହା ସାଂପ୍ରତିକ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଗୌରବମୟ ଜିଲ୍ଲା ବା ଭୂମି ରୂପରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ।

ମୟୂରଭଞ୍ଜର ନାମକରଣକୁ ନେଇ ତଥା ଭଞ୍ଜ ବଂଶର ଉତ୍ପତ୍ତିକୁ ନେଇ ଅନେକ ମତବାଦ ପ୍ରଚଳିତ । ଏହି ରାଜ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଏକହଜାର ତିନିସହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ, ରାଜପୁତ୍ରନାର ଜୟପୁର ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଜୟସିଂହଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସ୍ଥାପିତ ହେଇ ଥିବାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ରହିଛି । ତଥା ଏହି ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ଏକ ଶାଖା ବୋଲି ଅନେକ ଗୁଣି, ଜ୍ଞାନି ବ୍ୟକ୍ତି ମଦପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ଆଉ ଏକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅନୁସାରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ନାମକରଣ ବାମନ ଘାଟୀର ରାଜା ମୟୂର ଧୂଜଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ହୋଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଭଞ୍ଜବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆଦି ଭଞ୍ଜ ଅଣ୍ଡାରୁ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାର ଜନଶ୍ରୁତି ରହିଛି ଏବଂ ଏହାରି ନାମାନୁସାରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ନାମକରଣ ହେବା କଥା ଶୁଣାଯାଏ । ଉପରୋକ୍ତ କିମ୍ବଦନ୍ତୀର କୌଣସି ଐତିହାସିକ ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ଏହା ବିଶ୍ଵାସ ଯୋଗ୍ୟ ହେଉ ଅବା ନ ହେଉ ବାସ୍ତବରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଇତିହାସ ଯେ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ଏଥିରେ ତିଳେ ମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ନୈସର୍ଗିକ ସୁଷମା-ମଣ୍ଡିତ, ସମ୍ବୃତ୍ତିର ଶୋଭା ସମ୍ପଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ

ଏହି ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଭୂମିରେ ଶହଶହ ବର୍ଷଧରି ସୁନାମଧ୍ୟନ୍ୟ ଭଞ୍ଜ ରାଜବଂଶୀ ରାଜାମାନେ ଶାସନ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ଭଞ୍ଜବଂଶ କେବଳ ଉତ୍କଳରେ ନୁହେଁ ସମଗ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଏକ ପ୍ରାଚୀନତମ ତଥା ଗୌରବମୟ ରାଜବଂଶ ରୂପେ ସୁଖ୍ୟାତ । ଐତିହାସିକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହି ରାଜବଂଶକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଗଙ୍ଗବଂଶ ଏବଂ ସୋମ ବଂଶଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ପ୍ରାଚୀନତମ ରାଜବଂଶ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । କେବଳ ପ୍ରାଚୀନତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୁହେଁ ବରଂ ସୁଶାସନ, ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନ , କଳା ,ସ୍ଥାପତ୍ୟ , ସଂସ୍କୃତି, ସାହିତ୍ୟ ଆଦି ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ରାଜବଂଶ ଯୁଗେ ଯୁଗେ କାଳେ କାଳେ ଗୌରବର ବୈଜୟନ୍ତି ଉଡ଼ାଇଛି ଭାରତୀୟ ଇତିହାସରେ । ଭଞ୍ଜବଂଶର ଅବଦାନରେ ଓଡ଼ିଶା ହୋଇଛି ରୁଦ୍ଧିମନ୍ତ । ଓଡ଼ିଶା ମାଟିର ସାମଗ୍ରିକ ବିକାଶ ସକାଶେ ଏହି ଭଞ୍ଜବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ଅତୁଳନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ-ଦକ୍ଷତାର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ନବମ, ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଭଞ୍ଜବଂଶର ଶାସକମାନେ ମୟୂରଭଞ୍ଜକୁ ଶାସନ କରିଆସୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ କାଳରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ନରପତିମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ତଥା ମୟୂରଭଞ୍ଜକୁ ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚାଇବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ । ସୁତରାଂ ଓଡ଼ିଶା ମାଟିର, ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ହୃଦ୍ ଗୌରବର ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତଥା ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି କଲେ ଭଞ୍ଜ ବଂଶର ଭୂମିକା କାଳେ କାଳେ ଆଦ୍ୟ ସ୍ଥରଣୀୟ ।

ମହାରାଜା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେଓ : ଜନ୍ମ ଓ ଜୀବନାୟନ -

“ lives of great men all remind us
We can make our lives sublime
And departing, leave behind us
Footprints on the sands of time ”

(Henry Wadsworth Longfellow)

ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଅନେକ ମଣିଷ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । କାଳର କରାଳ ଗତିରେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାସିନିଏ ମୃତ୍ୟୁ । ପ୍ରତିଦିନ କ୍ୟାଲେଣ୍ଡର ପୃଷ୍ଠା ବଦଳି ବଦଳି ଚାଲେ । ମାତ୍ର ଏମିତି କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଥାନ୍ତି –ଯେଉଁ ମାନଙ୍କ ନିକଟରେ 'ଅବକିଯାଏ କ୍ୟାଲେଣ୍ଡରର ପୃଷ୍ଠା । ସେହିମାନେ ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ମହାମାନବ , କାଳଜୟୀ ଯୁଗପୁରୁଷ । ସଂଗ୍ରାମରୁ ଯିଏ ସୁଖକୁ ସାଉଁଟି ନେଇ ପାରେ, ସଂଗ୍ରାମ ଭିତରେ ଯିଏ ଜୀବନର ବହୁ ଅର୍ଥ ଏବଂ ଅନୁଯୁକ୍ତ ଖୋଜିପାରେ ସେ 'ତ ଯଥାର୍ଥରେ ଜଣେ ବିପ୍ଳବୀ । ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭିତରେ ଦୁଃଖ , ଭିତରେ ଯିଏ ଅମୃତର ସନ୍ଧାନ କରିପାରେ; ବାସ୍ତବରେ ସେ ହିଁ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିପାରେ । ସୃଷ୍ଟିର ସକଳ ପ୍ରାଣୀପାଇଁ ଯାହାର ପ୍ରାଣରେ ଉଦ୍‌ବେଗ , ଗଭୀର ଅନୁକମ୍ପା ଥାଏ, ଅନ୍ୟର ଦୁଃଖରେ ଯାହାର ହୃଦୟ ବିଗଳିତ ହୋଇ ପଡେ , ଅନ୍ୟର ଲୁହରେ ଯିଏ ନିଜର କୋହକୁ ଅନୁଭବୀ ପାରେ, ଅପରର ଅସହାୟତାରେ ଯାହାର ମଞ୍ଜୁଥରା ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ନିର୍ଗତ ହୁଏ - ସେପରି ଏକ ଅମୃତ ସନ୍ଧାନୀ,ସତ୍ୟସନ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଭଞ୍ଜବଂଶୀୟ ଆଦର୍ଶ ନରପତି ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେଓ । ଭଜବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶା ତଥା ଭାରତବର୍ଷର ରାଜନୈତିକ ମାନଚିତ୍ରରେ ସେ ଜଣେ ପ୍ରଥିତ ଯଶା ଓ ବହୁଚର୍ଚ୍ଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ । ଗତିଶୀଳ ରାଜ୍ୟର ଜଣେ ନିତିନିଷ୍ଠ ସୁଶାସକ ତଥା ପ୍ରଜାରଞ୍ଜକ ରାଜା ଭାବରେ ସେ ସମଗ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହି ଯୋଗଜନ୍ମା ମହାପୁରୁଷ ଧରାବତରଣ କରନ୍ତି ୧୮୭୦ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୧୭ ତାରିଖର ଏକ ଅମୃତ ବେଳରେ । ତାଙ୍କ ପିତା ଥିଲେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ । ମହାରାଜାଙ୍କର ବାଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ବାରିପଦାରେ ସମାପ୍ତ ହୋଇ ଥିଲା । ମାତ୍ର ୯ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ପିତୃହରା ହୋଇଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସେ ଅନେକ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟକୁ

ଅକାତର ଚିତ୍ତରେ ଆଦରି ନେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପଥରୁ କେବେ ଓହରି ଯାଇନଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତତ୍କାଳୀନ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶାର ଛୋଟ ଲାଟ୍ ସାହେବଙ୍କ ସହାୟତା କ୍ରମେ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜ ମୟୂରଭଞ୍ଜରୁ କଟକକୁ ଯାଇ, ସେଠାରେ ଥିବା ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଭବନରେ ଗୁରୁ ବେଗ୍ରାମ୍ କିତେଲ୍ ଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ୧୮୮୮ ମସିହାରେ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲରୁ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉର୍ତ୍ତୀଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ଏହା ପରେ ସେ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜରେ ଏଫ୍.ଏ. ପଢ଼ି ପାସ୍ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜ ଜଣେ ମେଧାବୀ ଛାତ୍ର ତଥା ବହୁବିଧ ପ୍ରତିଭାର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ ।

ଉତ୍କଳୀୟ ଶିକ୍ଷା,ସଂସ୍କୃତି ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ଓ ବିବର୍ଦ୍ଧନରେ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଭୂମିକା-

୧୮୯୨ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନଟି ହେଉଛି ମୟୂରଭଞ୍ଜ ତଥା ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ ଦିବସ । କାରଣ ଏହି ଦିନରେ ହିଁ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ରାଜଦଣ୍ଡ ଧରିଲା ଦିନଠୁ, ନିଜ ହାତରେ ରାଜ୍ୟର କ୍ଷମତା ପାଇଲା ଦିନୁ, ସେ ରାଜ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ତଥା ପ୍ରଜା ମାନଙ୍କର ହିତ ସକାଶେ ମନ ପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେଇଥିଲେ । ମୟୂରଭଞ୍ଜର ସର୍ବଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି ତଥା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ହିତ ସକାଶେ ସେ ଅନେକ କାମ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଉପାୟରେ ଶାସନ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ସେ ଷ୍ଟେଟ କାଉନସିଲ୍ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ରାଜ୍ୟ ଶାସନର ସୁବିଧା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରଥମ କରି ସେ ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟକୁ ୪ ଟି ବିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଥିଲେ । ଇଂରେଜ ଶାସନ ଢାଞ୍ଚାରେ ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ପୋଲିସ ବିଭାଗରେ ନୂତନ ସଂସ୍କର ଆଣିଥିଲେ । କେବଳ

ମୟୂରଭଞ୍ଜର ନୁହେଁ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ସଂସ୍କୃତି ତଥା ଶାସନ ସଂସ୍କାରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ସକାଶେ ସେ ଅତୁଳନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ମହାରାଜା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣ ଓ ପ୍ରତିଭାବାନ ଶାସକ ଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାନବୀୟ କ୍ଷମତା ପ୍ରାପ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ନ୍ୟାୟ ସଂଗତ ଓ ସମାନତା ଯୁକ୍ତ ସମାଜର ବିକାଶ ତଥା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିକାଶକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ - ଏହା ସେ ବୁଝିଥିଲେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ । ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷାର ଉନ୍ନତି ସକାଶେ ତଥା ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ ପାଇଁ, ସାର୍ବଜନୀନ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ସେ କ୍ରମାଗତ ଭାବରେ ଆପ୍ରାଣ ଚେଷ୍ଟା କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ତତ୍କାଳୀନ ଯେଉଁ ମେଧାବୀ ଛାତ୍ର ମାନେ ଭାରତରେ ତଥା ଭାରତ ବାହାରେ ଉଚ୍ଚ ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଲେ । ୧୮୯୨ ମସିହାରେ ବାରିପଦାର ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଅମଳରୁ ଥିବା ମଧ୍ୟ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ କରିଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ତତ୍କାଳୀନ ରାଜ୍ୟରେ ଥିବା ମୋଟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟାକୁ ୪୪ ରୁ ୪୭୧ କୁ ବୃଦ୍ଧି କରିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଭୂମିକା ଅନବଦ୍ୟ । ସିଦ୍ଧଜ୍ଞାନ, ବୁଦ୍ଧିମାନ ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ୨୮୮୯ ମସିହାରେ ବାରିପଦାଠାରେ ପ୍ରଥମ ପାଠାଗାର (ଭିକ୍ଟୋରିଆ ଜୁବୁଲି ଲାଇବ୍ରେରୀ) ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟତାର ପୃଷ୍ଠପୋଷାକ ତଥା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତା ଭାବରେ ସେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗର ପୁରୁଣା ଅଂଶ ଗୁଡ଼ିକର ପୁନଃନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଯଥାକ୍ରମେ ୨୭୦୦ ଟଙ୍କା ଏବଂ ୨୦୦୦ ଟଙ୍କା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଉନ୍ନତ ଧରଣର ଡାକ୍ତରୀ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ରୋଗୀ ସେବା କରିବା ସକାଶେ ସେହି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଗୋଟାଏ ଭଲ ମେଡିକାଲ

କଲେଜ ନ ଥିଲା । ଏହା ଶ୍ରୀରାମ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭଞ୍ଜଦେଓଙ୍କ ଦୃଢ଼ଯୁକ୍ତି ଅସ୍ଥିର କରିଥିଲା । ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଏବଂ ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ବଳରେ କଟକ ସହରର ମଙ୍ଗଳବାଗ ଅଞ୍ଚଳରେ ଓଡ଼ିଶା ତଥା ସମଗ୍ର ପୂର୍ବ ଭାରତର ପୁରାତନ ଏବଂ ଅଗ୍ରଣୀ ଭେଷଜ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଚିକିତ୍ସାଳୟ । (ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଭେଷଜ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଚିକିତ୍ସାଳୟ) (S.C.B medical college) ୧ ଜୁନ ୧୯୪୪ ମସିହାରେ ସ୍ଥାପନ କରାଗଲା । ମହାରାଜାଙ୍କ ଅମଳରେ ଲୁହା ଉତ୍ପାଦନ କରିବାର ବୈଜ୍ଞାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରଚଳନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହାବ୍ୟତୀତ ବାରିପଦାଠାରେ କାରିଗରମାନଙ୍କ ବିକାଶ ପାଇଁ ଦକ୍ଷତା ବିକାଶ ଡାଲିନ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଖଣ୍ଡ ବିଖଣ୍ଡିତ ଉତ୍କଳର ଏକୀକରଣ ତଥା ଭାଷା ଭିତ୍ତିରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ରୂପେ ଗଠନ କରିବା ସକାଶେ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇ ଥିଲା ଏବଂ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଙ୍କୁ ଯେଉଁ କେତେଜଣା ମନିଷୀ ସହାୟତା କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଥିଲେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ । ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଙ୍କ ବଳିଷ୍ଠ ନେତୃତ୍ୱରେ ସଂଗଠିତ ଏହି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗଦାନ କରି ଭାଷା ଭିତ୍ତିରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ସେ ସଚଳ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ୧୮୦୩ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ଠିକ୍ ତା'ରୁ ୧୦୦ ବର୍ଷ ପରେ ଖଣ୍ଡ ବିଖଣ୍ଡିତ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏକତ୍ର କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ୧୯୦୩ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୩୦ ତାରିଖରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନ ବସିଥିଲା । ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଉକ୍ତ ସମ୍ମିଳନୀରେ ପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଉକ୍ତ ସମ୍ମିଳନୀର କଠୋର ପରିଶ୍ରମ

ବଳରେ ୧୯୩୬ ମସିହା ପାହିଲାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଙ୍କ ଅବଦାନ ଅତୁଳନୀୟ । ୧୮୯୨ ମସିହାରେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା 'ଉତ୍କଳ ପ୍ରଭା' ନାମକ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ବାରିପଦାରୁ ବାହାରୁଥିଲା । ଏଥିରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ "ମହାଯାତ୍ରା, "ଚିଲିକା" ତଥା ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତା, ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଅନେକ ଲେଖା ଓ ରାମଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କ " ବିବାସିନୀ" ଉପନ୍ୟାସ ଆଦି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ମହାରାଜା ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରାଇ ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ପର୍ବକୁ ଛପାଇଥିଲେ । ମନୋରମା" ନାମକ 'ଆଉ ଏକ ସାପ୍ତାହିକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା - ଯାହା ତାଙ୍କର ଅସରନ୍ତି ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରୀତିର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ କରେ ।

ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଜଣେ ଦେଶ ହିତୈଶି , ଜାତୀୟତାବାଦୀ, ଜନନାୟକ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଉନ୍ନତି ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ବହୁବିଧ ଉଦ୍ୟମ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ । ତାଙ୍କର ଶାସନ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି, ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଗମନାଗମନ, ରାସ୍ତାଘାଟ, ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସର୍ବେକ୍ଷଣ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ଉନ୍ନତି ସାଧିତ ହୋଇଥିଲା । ଦୁଇଟି ନଦୀବନ୍ଧ ଯୋଜନା ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ୧୯୧୦ ମସିହାରେ ସେ ରାଜ୍ୟର ଶିଳ୍ପ ଏବଂ କୃଷି ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିର ଉନ୍ନତି କାମନାରେ ଜାପାନ , ଇଂଲଣ୍ଡ, ଆମେରିକା ଆଦି ଦେଶ ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ରାଜ୍ୟରେ ଗମନା ଗମନର ସୁବିଧା ପାଇଁ ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜ ୫୦୨ ମାଇଲ ବ୍ୟାପି ସଡ଼କ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ରାଜ୍ୟରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଜିଲ୍ଲା ର ପ୍ରଧାନ ନଗର ଓ ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯାତାୟାତ କରିବାରେ ସୁବିଧା ହୋଇଥିଲା । ୬ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ

କରି ଶ୍ରୀଭଞ୍ଜ ରୁପସାଠାରୁ ବାରିପଦାଯାଏ ରେଳପଥ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ମହାରାଜା ଥିଲେ କଳା ଏବଂ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରେମୀ ସେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ତଥା ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ନୃତ୍ୟ ' ଛଉ ' ନୃତ୍ୟର ନାନାଦି ସଂସ୍କାର ଆଣିଥିଲେ । ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ଭାରତର ସମ୍ରାଟ ପଞ୍ଚମ ଜର୍ଜ ଏବଂ ସାମ୍ରାଜୀ ମେରୀ ଭାରତ ଆଗମନ କରିଥିବା କାଳରେ ସେ କଲିକତା ମଇଦାନରେ ଛଉ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଲୋକେ ସେତବେଳେ ଲୋକେ ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ ଗାନ କରୁଥିଲେ-

“ଆଶାୟୀ - ଉତ୍କଳ - ଆଶା - କିଶୋର - ପାଦପ
ଗୁଣାରାମ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ କଞ୍ଚ ରବି
ଉତ୍କଳର ଆଶା - ନଭେ ତୁମ୍ଭେ ଶୁଭ କ୍ଷଣେ
ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର - ବିରାଜିତ ଦ୍ୱିଜରାଜ ରୂପେ ।”

ବାସ୍ତବରେ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ସକଳ ଗୁଣରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜର୍ଷି । ଜଣେ ପ୍ରଜାନୁରଞ୍ଜକ ତଥା ଦେଶ ଭକ୍ତ ସମ୍ରାଟ । ଯାହାଙ୍କର ସୁଶାସନ ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶା ବିଶ୍ୱବିଦିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲା ।

ମୃତ୍ୟୁ କଠୋର, ମୃତ୍ୟୁ ଭୟାବହ ମାତ୍ର ପବିତ୍ର । ଏହି ଭବରଙ୍ଗ ଭୂମି ରେ କେହି ମଧ୍ୟ ସାର୍ବକାଳୀନ ହୋଇ ବଞ୍ଚି ପାରେନା । 'ଆମେ ସମସ୍ତେ, ତ ଏହି ପାଳୁଶାଳାର ଜଣେ ଜଣେ ଅତିଥି । ସେହି ବିଶ୍ୱ ବିହାରୀ, ଆନନ୍ଦକନ୍ଦ ସନ୍ଦିଦାନକ୍ଷିଙ୍କ ଆବଦ୍ଧ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରକେ ଆମକୁ ଏହି ଦେହକୁ ଓତାରି ଦେଇ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେଦିନ ଥିଲା ଓଡ଼ିଶା ତଥା ମୟୂରଭଞ୍ଜ ପାଇଁ ଏକ ଭାଗ୍ୟ - ବିପର୍ଯ୍ୟୟର ଦିବସ । ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ଧକାରମୟ ଯୁଗରେ କୋଟି କୋଟି ପ୍ରାଣରେ ଆଶାର ଦୀପ ଜଳାଇ ଦେଇ , ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ, ନୂଆଁ ଆଲୋକ, ନୂଆଁ ବାଟ ଦେଖାଇ ଦେଇ , ୧୯୧୨ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ୧୨ ତାରିଖ କାଳର ଗର୍ଭରେ ହଜିଗଲେ ସେଇ କୋଟି ଜନ - ମାନସ- ହଂସ ଶ୍ରୀ

ରାମଚନ୍ଦ୍ର । ସେଦିନ ଛାତି ପିଟି କାନ୍ଦିଥିଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମାତା,
କୋଟି କୋଟି କଣ୍ଠେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଥିଲା –

“କାହିଁ କେଉଁ ନନ୍ଦନରେ ଥିଲା ଫୁଲ ଉଣା
ନେଲା ଏ ଫୁଲଟି କିଏ ନ କହି କରୁଣା ?
ମୋ ଦରିଦ୍ର ଉଦ୍ୟାନର ଗଲା ଶିରୀ ସରି
ହେ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଦସ୍ୟୁ ତୋର କିବା ସୁଖ ହରି ?”

ବିଧୁର ପ୍ରାଣରେ ଶୋକାତୁର ହୃଦୟ ନେଇ ,
ଗଭୀର ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କରି ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ସରକାର
କହିଥିଲେ - By his death mayurbhanj lost her most
brilliant ruler , Orissa lost her brilliant jewel and
india one of her most worthy son's. ବାସ୍ତବରେ
ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ମାନଚିତ୍ରକୁ ପରିର୍ତ୍ତନ
କରିବାରେ ଶ୍ରୀ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଅବଦାନ ଅନବଦ୍ୟାସୁତରାଂ
ମହାରାଜା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଏକ ଦୂରଦର୍ଶୀ ଓ ଜ୍ଞାନୀ
ଶାସକ ଥିଲେ। ତାଙ୍କ ଅବଦାନ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ଓ
ସଂସ୍କୃତିରେ ଏକ ନୂଆ ଅଧ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା। ସେ
ଓଡ଼ିଶାର ଐତିହ୍ୟକୁ ଗରିମାମୟ କରିଥିଲେ ମହାରାଜା
ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଏକ ଦୂରଦର୍ଶୀ ଓ ଜ୍ଞାନୀ ଶାସକ
ଥିଲେ। ତାଙ୍କ ଅବଦାନ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ଓ
ସଂସ୍କୃତିରେ ଏକ ନୂଆ ଅଧ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା। ସେ
ଓଡ଼ିଶାର ଐତିହ୍ୟକୁ ଗରିମାମୟ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ
ନାମ ଓ କାମ ଆଜି ବି ଅନେକ ପିଢ଼ି ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା
ହେବ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

୧. ଆଚାର୍ଯ୍ୟ,ପ୍ୟାରୀ ମୋହନ,ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ,ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍,କଟକ-୧୯୨୫
୨. ମହାରଣା,ସୁରେନ୍ଦ୍ର,ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ,ଓଡ଼ିଶା
ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର,ବିନୋଦ ବିନୋଦ ବିହାରୀ କଟକ-

୨୦୧୫

୩. ଲେଙ୍କା, ଡ଼ ଭାଗବତ ପ୍ରସାଦ,ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଇତିହାସ
ଏକ ଅନୁଧ୍ୟାନ(ପ୍ରଥମ ଭାଗ),ବିଦ୍ୟାପୁରୀ,କଟକ-
୨୦୧୪
୪. Mallik,B.K,Cultural History of Odisha, Kitab
Mahal, Cuttack-2002
୫. Panigrahi.K.C,The Bhanjas of Mayur-
bhanj,Utkal University, Bhubaneswar-1961

□□□

ବିମର୍ଶ
BINDU BIMARSHA...